

ІМПЛІЦИТНІСТЬ У ПЕРЕКЛАДІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

У статті узагальнено основні положення в дослідженні імпліцитності, її розгалужений понятійний апарат і структуру, схарактеризовано особливості відтворення імпліцитної інформації в перекладі офіційно-ділового дискурсу.

Ключові слова: імпліцитний смисл, імплікація, експлікація, когнітивне середовище, конкретний контекст комунікації, інтерпретація.

In the article the basic propositions in implication study, its divided scientific definitions and structure are resumed, the translation features of implication in official business discourse are characterized.

Key words: implicit sense, implication, explication, cognitive environment, specific communicative context, interpretation.

Серед сучасних поглядів мовознавців у галузі перекладу текстів ділового дискурсу останнім часом спростовується традиційне трактування високого ступеня формалізованості змісту, який позбавлений суб'єктивних, особистісних характеристик відправника чи отримувача повідомлення. На думку О.С. Сищикова авторське начало, хоча з різним ступенем, присутнє в діловому дискурсі [5, с. 3]. Саме тому дослідження глибинних (імпліцитних) структур є актуальним на сучасному етапі розвитку жанрової теорії перекладу та дискурс-аналізу.

Основу лінгвістичного дослідження імпліцитності було закладено в середині ХХ ст. і розпочато з вивчення підтексту (Т.І. Сільман, І.Г. Торсуєва, І.Р. Гальперін). Питання імпліцитності порушували О.С. Ахманова, О.В. Бондарко, Т. ван Дейк, С.Д. Кацнельсон, Т.М. Ніколаєва, О.В. Падучева, Я. Хінтікка, Є.Й. Шендельс, О.Є. Корді, О.І. Москальська та ін. Проблема створення єдиної загальної картини імплікації розглянута в дисертації Л.Г. Брутян, в якій виявлено всі можливі способи вираження імпліцитної інформації та розроблено типологічну класифікацію з диференціацією на експліцитні, імпліцитні та частково-імпліцитні кореляти [2, с. 5]. Особливості ділового спілкування та бізнес-дискурс у тематичному та інтеракційному аспектах досліджувались у працях З.І. Гур'євої, О.Н. Зарецької, Н.Г. Наумової, В.К. Нікітіної, Т.В. Чрділелі, О.В. Яшенкової та ін. [1, с. 3]. Письмова форма комунікації, яка представлена текстами ділової документації, розглянута Г.С. Каспаровою, А.В. Лазаревою, К. Локер та ін. Узагальнення існуючих на даний момент положень щодо прихованих смислів створює основу дослідження явища імплікації. Окрім ділового, корпоративного, економічного та бізнес-дискурсу виокремлюють офіційно-діловий дискурс як продукт інтеграції функціонального стилю, норми і комунікативної діяльності. Писемне офіційно-ділове мовлення знаходить матеріальну форму реалізації в державних актах, законах, міжнародних угодах, деклараціях, статутах, адміністративному й комерційному листуванні та канцелярській документації. Залежно від тематично-ситуативної сфери функціонування офіційно-ділового мовлення розрізняють законодавчий (закони, укази, статuti, постанови), дипломатичний (міжнародні угоди, конвенції, комюніке, звернення, ноти, протоколи) і адміністративно-канцелярський жанрові різновиди. Останній включає канцелярську документацію (довідки, угоди, заяви, характеристики, доручення, накази, інструкції, розпорядження, звіти) та ділову кореспонденцію (комерційні і офіційні листи, об'єднані під спільною назвою "діловий лист") [6, с. 31]. Письмова форма ділового спілкування також включає мову міжнародного бізнесу, представлену в ЗМІ [3, с. 127]. В основу жанрового розподілу офіційно-ділового

дискурсу покладено екстралінгвістичні фактори (напр.: інтенція мовця, комунікативні задачі, особливості тематично-ситуативної сфери комунікації тощо). Наявність імпліцитної інформації в текстах вербальної комунікації створює труднощі у здійсненні міжкультурної комунікації [4, с. 4]. Для виявлення точного імпліцитного смислу необхідне порівняння імпліцитних конструкцій з семантично тотожними експліцитними побудовами. Текст сприймається адекватно, якщо в ньому враховані як імпліцитні, так і експліцитні елементи [2, с. 11]. Дослідження відтворення імпліцитної інформації в перекладі ускладнюється невизначеністю та розгалуженістю понятійного апарату. Науковці досі не дійшли спільної думки щодо визначення понять імплікація, імпліцитний зміст, імпліцитний смисл. Більш того, часто ототожнюються поняття імпліцитність та імплікація (О.В. Бондарко, Ю.С. Степанов), імплікація та імплікатура (І.В. Арнольд). Г. Крає взагалі вважає синонімічними поняття "імплікація", "підтекст", "пресуппозиція", "презумпція", "імплікатура", хоча прийнято розрізняти поняття "підтекст" і "текстову імплікацію" за обсягом контексту. Імплікація характерна для епізоду, а підтекст – тексту в цілому [5, с. 10]. Явище імпліцитності пов'язувалося з визначеннями семантичне ускладнення, випереджаюче висловлювання (Г.Г. Почепцов), мовленнєвий смисл, семантична компресія, смисловий залишок, семантичний еліпсис, тіньове висловлювання, смисли другого ряду, умисні смислові пропуски, нарощування контексту, висловлювання-парафраза, смислова загадка, приховані смисли (Л.А. Ісаєва) тощо [4, с. 12]. Також порушувались питання імпліцитної предикації (Е.Н. Старикова), імпліцитного смислу висловлювання (Е.А. Рейман, В.Н. Комісаров, Л.В. Лисоченко), імплікатури (Г.В. Чернов, Т.М. Ніколаєва), імпліцитного змісту (М.Ю. Федосюк) тощо. З метою кращого розуміння понятійного апарату в подальшому дослідженні явища імпліцитності користуватимемо визначеннями "імпліцитність", "імплікація" та "імплікатура", запропонованими О.В. Кашичкіним. Імпліцитність розглядатимемо як наявність прихованого домислюваного смислу висловлювання чи тексту, імплікацію – як один з етапів процесу створення загального смислу висловлювання, а імплікатуру – як результат процесу імплікації [4, с. 19]. Імпліцитність має складний інтегральний характер і різні способи прояву: на рівні слова (імплікаціонал), словосполучення (еліпсис), висловлювання (лексичний конверсив і пропозиційна установка з різних позицій), речення або тексту (імплікація), ситуації спілкування або жанру (пресуппозиція) і на рівні дискурсу (імплікатура). Основна роль в реалізації імпліцитності значень належить пресупозиціям [5, с. 7]. У тексті розрізняють логіко-мовні та асоціативно-пресуппозитивні явища імплікування інформації. До першої групи належать еліпсис, лексичний конверсив, імплікація і пропозиційна установка, до другої групи – імплікаціонал, імплікатури, пресуппозиції [5, с. 30]. Основа дослідження імпліцитності має ґрунтуватися на чіткому розподілі складових понять та узагальненні її структури з урахуванням існуючих класифікацій.

Важливим аспектом перекладу імпліцитної інформації є когнітивні процеси, пов'язані з адекватним сприйняттям вихідного тексту (ВТ). Саме невиражена в тексті інформація відтворюється з когнітивного середовища людини, яке включає фонові знання окремої мовної особистості і когнітивну базу – частину когнітивного середовища, яке є спільним для цілого мовного колективу [4, с. 10]. Когнітивне середовище використовується у вербальній комунікації для виведення загального смислу висловлювання або з метою формування окремих видів мовленнєвих актів, гри слів, стилістичних прийомів, непрямих мовленнєвих актів [4, с. 17]. Інтерпретація як процес формування загального смислу висловлювання складається з етапів семантизації, інференції та імплікації [4, с. 21]. На першому етапі відбувається виведення мовного змісту висловлювання за допомогою залучення пресуппозицій (частин фонових знань). На другому етапі мовний зміст інтерпретується в конкретному контексті комунікації. На етапі імплікації відбувається процес виведення імплікатури висловлювання з його конкретно-контекстуального смислу. Таким чином, етапи семантизації та інференції створюють загальний смисл

висловлювання, а на етапі імплікації утворюється глобальний смисл. Імпліцитні компоненти можуть мати мовну та позамовну природу (екстралінгвістичні компоненти). До лінгвістичних компонентів належать текстові (контекстуальна і референтна імпліцитність) та внутрішньомовні (семантико-синтаксична імпліцитність) [4, с. 69]. Отже, когнітивне середовище окремого мовця є вирішальним у процесі інтерпретації тексту, що є необхідною умовою здійснення адекватного перекладу.

До функцій, які виконує переклад як опосередкована комунікація, слід віднести розуміння ВТ носіями мови перекладу (МП) та реалізацію прагматичного ефекту, закладеного в зміст ВТ. Проблема передачі імпліцитності оригіналу в тексті перекладу (ТП) виникає, якщо без виведення домислюваного смислу переклад не виконує вищезазначені функції. Способи відтворення імпліцитного смислу в перекладі залежать від співвідношення експліцитного та імпліцитного в різних мовах та від розбіжностей у когнітивному середовищі мовців різних культур [4, с. 83], що безперечно слід врахувати в перекладі. На думку О.В. Кашичкіна, відтворення імпліцитності в перекладі досягається шляхом збереження імпліцитної інформації, за допомогою експлікації та заміни вираження смислу. Це може відбуватися на рівні пресуппозицій, конкретно-контекстуального смислу та імплікатур [4, с. 27]. Збереження імпліцитного смислу доцільне для перекладу тих частин висловлювання, які є релевантними для виведення загального та глобального смислу оригіналу [4, с. 86]. Це може зумовлюватись ступенем подібності когнітивного середовища носіїв вихідної мови (ВМ) та МП. Збереження імпліцитності інформації в перекладі зумовлюється наявністю словникових еквівалентів, спільністю фонових знань про світ, адекватним відтворенням змісту з подальшою можливістю виведення імпліцитної інформації з тексту перекладу. Якщо збереження імпліцитності в перекладі неможливе через значні розбіжності у сприйнятті вихідного тексту носіями мови перекладу, застосовують експлікацію, додаючи до ТП закономірно невиражені у ВТ семантичні компоненти, розгорнуте застосування яких вимагають норми МП, або перефразовуючи імпліцитні пропозиції (імплікатури) ВТ за допомогою формальних засобів на поверхневому рівні смислової структури ТП. Експлікація відбувається за допомогою прийому конкретизації значення з контексту або за допомогою відновлення валентності лексичних одиниць оригіналу. У нагоді можуть стати знання теми і ситуації. Заміна вираження смислу супроводжується парафразуванням або вибором близького за значенням слова чи контекстного синоніму. Ці прийоми можуть поєднуватися з експлікацією [4]. Таким чином способи відтворення імпліцитної інформації в ТП залежать від здатності цільової аудиторії виводити з повідомлення загальний та глобальний смисл оригіналу.

Наявність у текстах офіційно-ділового дискурсу глибинної інформації виводить на передній план дослідження імпліцитності як універсальної характеристики тексту. Імпліцитність має складний інтегральний характер і виявляється на рівні слова, словосполучення, речення або тексту, ситуації спілкування або жанру, а також на рівні дискурсу. З метою уникнення плутанини в понятійному апараті слід розрізняти поняття імпліцитність – імплікація – імплікатура й ототожнювати їх відповідно з прихованим домислюваним смислом, одним з етапів процесу створення загального смислу висловлювання та результатом цього процесу. Жанрова класифікація офіційно-ділового дискурсу надзвичайно розгалужена і представлена законодавчим, дипломатичним і адміністративно-канцелярським жанровими різновидами, в яких виокремлюються різноманітні жанри. У перекладі слід врахувати співвідношення імпліцитних та експліцитних елементів у вихідній мові і мові перекладу, а також розбіжності в когнітивному середовищі мовців у різних культурах. Відтворення імпліцитності досягається за допомогою збереження прихованої інформації в тексті перекладу за умови, що остання розпізнаватиметься і виводитиметься реципієнтом. Якщо когнітивні середовища носіїв вихідної мови і мови перекладу мають суттєві розбіжності, вдаються до експлікації прихованої інформації або замінюють вираження смислу для збереження

імпліцитності. Вищезазначені прийоми стосуються рівня пресуппозицій, конкретно-контекстуального контексту та імплікатур. У перспективі актуальним є дослідження співвідношення імпліцитної та експліцитної інформації в перекладі окремих жанрів офіційно-ділового дискурсу певної мовної пари.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананко Т.Р. Англомовний корпоративний дискурс : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ананко Тетяна Рудольфівна. – Харків, 2007. – 22 с.
2. Брутян Л.Г. Анализ языковых выражений импликации: автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.19 / Брутян Лилит Георгиевна. – Ереван, 1992. – 47 с.
3. Вакуленко Т. Лексико-стилістичні особливості мови ділових документів (на матеріалі англійської мови). – Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : Зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. – Випуск 9. – Серія: Мовознавство. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2004. – 291 с.
4. Кашичкин А.С. Имплицитность в контексте перевода: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20 / Кашичкин Александр Викторович. – Москва, 2003. – 153 с.
5. Сыщиков О. С. Имплицитность в деловом дискурсе : На материале текстов коммерческих писем : диссертация ... кандидата філологических наук : 10.02.19 / Сыщиков Олег Серафимович. – Волгоград, 2000. – 206 с.
6. Шаргай І.Є. Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Шаргай Ірина Євгенівна. – К.: Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. – 224 с.